

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4046>

ERKEN YAŞTA VE ZORLA EVLİLİKLER: İNSAN HAKLARI VE SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

EARLY AND FORCED MARRIAGES: AN EVALUATION IN CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND SOCIAL WORK

Esin ZENGİN TAŐ*

Öz

Tarihsel süreç içerisinde kadınların sahip oldukları haklar, uluslararası ve ulusal anlamda birçok düzenleme ile güvence altına alınmış olsa da, kadınlar hala toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı birçok sorunla karşı karşıya kalmakta; toplumda özel alana hapsedilmeye devam etmektedir. Geleneksel ve ataerkil kültür tarafından üretilen, kız çocukları ve kadınların fiziksel, sosyal, psikolojik ve toplumsal olarak dezavantajlı konuma gelmesine sebep olarak onları ikinci plana atan uygulamalardan biri de zorla ve erken yaşta yapılan evliliklerdir. Çocuk ve kadının insan hakları bağlamında ele alındığında; erken ve zorla evlilikler insan hakları ihlallerinin, kadın-erkek arasındaki güç eşitsizliğinin, kadına yönelik şiddetin ve çocuk istismarının en açık şekilde görüldüğü alanlardan birisidir. Tüm bu sebeplerle "erken ve zorla evlilikler sorunu" sosyal adalet ve insan hakları odağında faaliyet gösteren sosyal hizmet mesleğinin de ilgi alanı içerisinde. Bu çalışmanın amacı, erken yaşta ve zoraki evliliklerin genel görünümü ve insan hakları bağlamında sosyal hizmet mesleğinin bu sorunsal karşısında nerede durduğu konularını ele almak ve tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Erken Yaşta Ve Zorla Evlilikler, İnsan Hakları, Sosyal Hizmet.

Abstract

All through the history, although women's rights have been guaranteed by many regulations both internationally and nationally, women still face many problems caused by gender inequality; continues to be incarcerated in a private sphere in the community. One of the practices that are produced by traditional and patriarchal culture, having girls and women become physically, socially, psychologically and socially disadvantaged, is the early and forced marriages. In the context of human rights of children and women; early and forced marriages are one of the areas where human rights violations, power inequality between women and men, violence against women and child abuse are most obviously seen. For all these reasons, "early and forced marriages problem" is also of interest to the social work profession, which acted in the focus of social justice and human rights.

Keywords: Early And Forced Marriages, Human Rights, Social Work.

* Öğr. Gör. Dr., İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı, esin.tas@kavram.edu.tr.

1. GİRİŞ: ERKEN YAŞTA VE ZORLA EVLİLİKLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Evlilik, çok sayıda sorumluluk, karar verme ve ciddi taahhütler getirmenin yansıması; tatmin edici bir olgunluk seviyesi ve ciddi bir sorumluluk duygusu gerektirmekte; erken ya da zorla gerçekleştirilen evliliklerde bireyler bu durumlarla baş etmekte güçlük çekebilmektedirler. Zorla evlendirme eşlerin biri ya da her ikisinin serbest ve özgür iradesi olmadan evlenmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda hem kadınlar hem de erkekler zorla evlenmenin mağduru olabilir. Ancak mevcut toplumsal yapı, ataerkil sistem ve kültürün yansımalarına bakıldığında bu durumun mağdurlarının genel olarak kadınlar ve kız çocukları olduğu göze çarpmaktadır. İnsan ve çocuk hakları bağlamında, konuya ilişkin kullanılan “çocuk gelin” kavramsallaştırması ve yan yana gelmesinin bile kabul edilemeyeceği bu iki kelimenin ortaya çıkışı dahi konunun kadınlar ve kız çocukları üzerinden şekillendiğinin bir göstergesidir.

Zorla evlilik, özgürce evliliğe karar verme, bedensel ve cinsel bütünlük hakkı da dahil olmak üzere bir dizi uluslararası insan hakları normunu ihlal eden bir insan hakları ihlali olarak kabul edilmektedir (Sabbe ve ark., 2015, 141). Erken evlilikler ise, ergenlik öncesi veya sırasında yapılan evlilik olarak tanımlanmaktadır (Somerset, 2000 ve UNICEF 2012, 75). Erken yaşta evlilikler genellikle zorla evlendirme kapsamına alınsa da (Rude-Antoine 2005, 18; Gangoli, McCarry ve Razak 2009, 421), birincil kaygının, açık ya da örtük baskının uygulandığı zorla gerçekleştirilmiş çocuk evliliklerinde olduğu belirtilmektedir. Araştırmalar 18 yaşın altındaki bireylerde zorla evlendirme riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Hester ve ark. 2007, 32).

Erken yaşta ve zorla gerçekleştirilen evliliklerin küresel bir sorun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İstatistikler, dünya genelinde 700 milyonu aşkın kız çocuğunun erken evlilik yaptığını, bu rakamın üçte birinden fazlasının 15 yaş öncesi gerçekleştiğini; yoğunluğun ise az gelişmiş ülkelerde (en fazla Güney Asya ve Sahra altı Afrika) olduğunu bildirmektedir (UNICEF, 2014: 164).

Erken yaşta evlilik sayılarının ülkemizdeki görünümüne bakıldığında istatistikler sayıların yıllar içerisinde azaldığına dikkat çekmekle birlikte; sorunun tamamen çözümlenmiş olduğu söylenemez. Konuya ilişkin istatistikler incelendiğinde 2006 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan aile yapısı araştırmasında 18 yaş altı evliliklerin %31,7 oranında olduğu belirlenmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı “Türkiye Aile Yapısı Araştırması” (TAYA, 2011) ise ilk evlenme yaşı 17 ve altı olanların oranını %28 olarak raporlamıştır. Yine TÜİK tarafından Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı işbirliğiyle, 2016 yılında gerçekleştirilen araştırmada da üç büyük il (İstanbul, Ankara ve İzmir) ayrıntısında verilen sonuçlara göre evliliklerin %17,9’unun 18 yaşında önce gerçekleştiği belirtilmiştir.

Ülkemiz açısından bakıldığında; bölgeler anlamında da erken yaşta ve zorla evliliklerin yalnızca doğu ya da güneydoğu bölgelerinde gerçekleştirildiği bir yanılgıdır. Nitekim Çaha ve arkadaşlarının (2014) yapmış olduğu çalışma bu türden evliliklerin sadece bu iki bölgeyle sınırlı kalmadığını; diğer bölgelerde de görüldüğünü göstermektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye Aile Yapısı Araştırması’nda (TAYA, 2011) da yerleşim yerlerine göre ilk evlenme yaşının bölgelere göre dağılımını Güneydoğu Anadolu’da 10,2, Ortadoğu Anadolu’da 9,3, Batı Karadeniz’de 8,6 ve Orta Anadolu’da 8,0 olarak iletmiştir. Buna karşılık Beşpınar ve Beşpınar (2017), “Türkiye’de Hane Halkı Yapıları ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim” isimli çalışmalarında Türkiye’de ekonomik olarak kalkınma düzeyi yüksek bölgelerde, sosyo-ekonomik durum ve eğitim düzeyinin de yükselmesi ile birlikte insanların kendi tercihleri, daha az yaş farkı ve ileri yaşlarda evlendiklerini belirtmişlerdir.

Yapılan istatistikler her ne kadar veriler konusunda aydınlatıcı olsa da; resmi olmayan ve belgesiz doğası nedeniyle zorla evlendirmeler hakkında güvenilir veri elde etmek zor bir iştir. Dini ve geleneksel ritüellerle gerçekleştiriliyor oluşu, erken evliliklere ilişkin net sayılara ulaşılmasını engelleyen faktörlerden birisidir. Anitha ve Gill (2009, 173) birçok zorla evlendirmenin, evliliklerin sosyo-tarihsel, politik ve kültürel bağlamları ve eşitsizlikler noktasında yer alması, rıza veya zorlama olup olmadığının belirlenmesindeki güçlükler sebebiyle, düzenli evlilikler olarak yanlış sınıflandırıldığını ileri sürmüştür.

Zorla evlendirme ve erken yaşta evlilikler konusunun hukuki boyutuna bakıldığında konuya ilişkin yasal düzenlemelerin ulusal ve uluslararası düzlemde ele alındığı ve sınırlarının çizildiği görülür. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 1.Maddesinde “Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.” denilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere 18 yaşını doldurmamış tüm bireylerin çocuk sayıldığı açıkça tanımlanmıştır. Bir başka uluslararası belge olan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)’nin 16. Maddesinde ise “Taraf Devletler, kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar...” şeklindeki ifade evlilik kararının alınmasında kişinin kendi özgür iradesine vurgu yapılmaktadır. Ulusal düzenlemelerden 4721 Sayılı Türk Medeni

Kanununun 11. Maddesinde “Erginlik on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar.” ifadesinde yetişkinliğin tanımına yer verilmiştir. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 3 üncü maddesine göre çocuk “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişiyi” ifade etmektedir. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununun 6. Maddesinde “...Çocuk deyiminden; henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi,...” olarak bahsedilmektedir. Aynı kanunun “Reşit olmayanla cinsel ilişki” başlıklı 104. maddesine göre; “Cebir, tehdit ve hile olmaksızın, on beş yaşını bitirmiş olan çocukla cinsel ilişkide bulunan kişi, şikâyet üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”. Bu maddede reşit olmayanla cinsel ilişki bir suç olarak tanımlanmakla birlikte; bir çocuk gayri resmi bir şekilde evlendirilmişse ve mağdurun şikayeti yoksa bu durumun cezai bir yaptırımı bulunmamaktadır.

Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde konuya ilişkin hukuki belgeler açık olmakla birlikte, erken yaşta ve zorla evliliklerin gerçekleşmediğini söylemek mümkün değildir. Arslan (2018) tarafından yapılan bir araştırmada hem ulusal hem de uluslararası kanunlarda suç kabul edilen bu olgunun halen devam etmesinin yetişkinlerin suçu gizleme yöntemleri sayesinde mümkün olduğu belirtilmiştir. Arslan (2018, 4)’a göre yetişkinler 6 farklı şekilde suçu gizleme yöntemine başvurmaktadır. Bunlar; hukuki boşluktan, kamu görevlilerinden, hastanelerden, ebeveynlerden, din adamlarından ve vatandaşlardan kaynaklanan suçu gizlemeler şeklinde sınıflanmıştır.

Zorla evlenmenin bir insan hakları ihlali olduğu ve hukuki, sosyal ve toplumsal yönden mücadele edilmesi gereken önemli bir problem olduğu ifade edilmektedir (Havutçu, 2013, 1341). Erken yaşta evlilikler ve zorla evlendirme konusu, çoğunlukla kadınlar ve kız çocukları bağlamında ele alındığında; “ayrımcılık” (Tuna Uysal, Tan Eren ve Şimşek, 2019, 212), “toplumsal cinsiyet eşitsizliği” (Tuna Uysal ve ark., 2019, 214), “kadına yönelik şiddet” (Tuna Uysal ve ark, 2019,212), “kadının insan hakları ihlali”, “Çocuk hakları ihlali” (Aydemir, 2011, 8) ve “Çocuk ihmal ve istismarı” (Aktepe ve Atay, 2017, 417; Boran vd., 2013, 59; Yüksel, H ve Yüksel, M, 2014, 2) olgularıyla da oldukça ilişkili görünmektedir. Burada erkeklerin de erken yaşta ve zorla evliliklerden etkilendiğini vurgulamak önemlidir; ancak, esas olarak marjinalleştirilen ve baskılayan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve sosyal normlar nedeniyle kız çocukları ve kadınların (Mathur, Greene ve Malhotra, 2003, 12) bu sorundan daha çok etkilendiğini söylemek mümkündür. Tüm bu özellikleriyle erken yaşta ve zorla evlilikler açık bir şekilde bir insan hakları sorunudur.

1.1. ERKEN YAŞTA VE ZORLA EVLİLİKLERİN ETKİ VE SONUÇLARI

Türkiye’de, özellikle sosyo-ekonomik güçlük içerisindeki ve geleneksel ve ataerkil yapının egemen olduğu toplum kesimlerine mensup birçok kız çocuğu, toplumsal cinsiyet rollerinin de etkisiyle zorla ya da erken yaşta evlendirilme açısından risk altında bulunmaktadır (UNICEF, 2018). Zorla ve erken evlilikler, bireyler açısından önemli derecede sağlık sorunları ve sosyal sorunları içeren sonuçlara yol açmaktadır. Bu evlilikler insan sağlığından, eğitime, yoksulluktan şiddete ve kalkınmaya varan geniş bir etki alanına sahiptir.

Zorla ve erken evlilikler bireylerin eğitim gelişimini engellemekte (Icddr, 2007, 15; Mensch, Bruce ve Greene, 1998, 15), eğitim fırsatlarını sınırlamakta ve böylece ekonomik durumlarını ciddi şekilde etkilemektedir. Eğitim ve ekonomik fırsatlardan kopan özellikle kız çocuklarının yoksul olma ve yoksul kalma olasılıkları daha yüksektir (Birech, 2013, 100). Bu durum en başta onların en temel insan haklarından olan eğitim hakkına engel olunmasının, tüm yaşamlarını etkileyecek sonuçlara varabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yoksulluğun erken yaşta evliliklerin hem sebebi, hem de sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Erken yaşta ve zorla evliliklerin temel sebebinin yoksulluktan kaynaklandığı; ekonomik yük olarak görülen kız çocuklarının, hem ailenin ekonomik yükünü hafifletme anlamında; hem de çocuğun geleceğini garanti altına alma anlamında konunun ekonomik durumla ilişkili olduğu araştırmalar tarafından ortaya konmuştur (UNFPA, 2012; Jain ve Kurz, 2007, 8; Myers ve Harvey, 2011). Çoğu zaman baskı, zorlama, geleneksel yapılar ve kültürün etkisi ile evliliğin gerçekleşmesi durumunda ise; özellikle eğitimden kopan kız çocukları, ekonomik özgürlüğünün de olmaması ile birlikte evlilik sürecinde de yoksulluğa terkedilebilmektedir. İşte “yoksulluk döngüsü” bu noktada baş göstermektedir.

Çoğu zaman bu tür evliliklerdeki genç kadınlar, hane halklarında ayakta durma ve iktidardan yoksun oldukları için ömür boyu aile içi şiddet ve istismara maruz kalmaktadırlar; bu da erkeklerin cinsel ilişkiler ve karar verme üzerinde kontrol sahibi olmalarına neden olmaktadır (Jain ve Kurz 2007, 8). Evlilikle birlikte stres ve baskının artması ve bireyselliğin sınırlandırılması bireyleri evlilik sorunlarına daha yatkın hale getirmektedir.

Zorla evlilikler ve özellikle erken yaşta evlilikler, kız çocukları ve genç kadınlara fazlasıyla yük getiren çok çeşitli sağlık sonuçları getirir. Koenig ve arkadaşları (2004, 159) zorla ilk cinsel ilişki ile genital

sistem enfeksiyonu semptomları arasında ilişki bulmuştur. Zorla evlilik, erken gebelikten HIV enfeksiyonu, hepatit B ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara kadar birçok potansiyel tıbbi sonucu sebebiyet verebilmektedir (Rude-Antonie, 2005, 19). Çalışmalar ayrıca cinsel istismar ile cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, bakteriyel vajinoz ve psikolojik bozukluklar arasında önemli ilişkiler olduğunu bildirmektedir (Khawaja ve Hammoury, 2008, 151). Vücutları doğum için hazırlıksız olduğu için, genç anneler daha yüksek anne ölüm oranları (UNICEF, 2012; UNFPA, 2005; Jain ve Kurz, 2007) ve daha yüksek engelli doğum, doğum sonu kanama ve sepsis riski yaşarlar (Raj 2010, 933; Nour 2006, 1645; Patel ve Ooman, 1999, 33; Hampton 2010, 509). UNICEF (2011), dünya genelinde gebeliğe bağlı ölümlerin 15-19 yaşındaki kız çocuklarında önde gelen ölüm nedenleri arasında olduğunu bildirmiştir.

Zorla evlendirme bireyleri psikolojik, cinsel ve / veya aile içi şiddet riskleri açısından savunmasız bir konuma getirir (Rude-Antonie, 2005, 19). Dünya Sağlık Örgütü (2005)'nin yapmış olduğu "Kadın Sağlığı ve Kadına Yönelik Ev İçi Şiddet Araştırması"nda 15-19 yaş arasındaki bireylerin hane içi şiddete maruz kalma olasılıklarının daha üst yaş gruplarındaki evli kadınlardan yüksek olduğu belirtilmiş, eşlerin arasındaki yaş farkı bir risk faktörü olarak değerlendirilmiştir. Zorla evlenen bir kişi kendine güven kaybı yaşayabilir ve kararsız davranış sergilemeye başlayabilir. Erken evlilik yapan bireylerde psikolojik bozukluk riski daha yüksektir, çünkü bu bireylerin görüşlerini özgürce ifade etme hakkı ve yıkıcı geleneksel uygulamalara karşı savunma hakkı engellenmekte; bu da yaşam boyu ve tekrarlayan psikiyatrik bozukluk riskini artırmaktadır (Le Strat, Dubertret ve Le Foll, 2011, 526). Zorla evlendirmenin uyku sorunları (kabuslar dahil), yeme bozuklukları (tipik olarak anoreksiya ve bulimia), davranışsal zorluklar (sinirlilik, okula ilgi kaybı, kaçma davranışı ve hatta uyuşturucu bağımlılığı gibi), intihar (Gage, 2013, 655; Human Rights Watch, 2011) ve somatik bozukluklar (özellikle karın ağrısı) gibi çeşitli sorunlara yol açtığı bilinmektedir (Rude-Antonie, 2005, 19).

Erken yaşta ve zorla evliliklerin bireylere olan olumsuz sonuçlarının yanında toplumsal etkileri de bulunmaktadır. Jain ve Kurz (2007, 11)'a göre, bir insan hakları ihlali olarak görülen bu evliliklerin toplumsal gelişme ve kalkınmayı engelleyici bir unsur olmasının yanında; ailenin refahını ve toplumu da olumsuz yönde etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Nitekim erken yaşta ve zorla gerçekleştirilen evliliklerin; genel olarak ülkelerin kalkınma hedeflerinde bulunan ve savaşmakta oldukları yoksullukla mücadele, eğitim seviyesinin yükseltilmesi, cinsiyet eşitliği gibi konularla "doğrudan" ilişkili olduğu ve hedeflere ulaşılmasında önemli bir engel teşkil ettiği açıktır.

2. İNSAN HAKLARI VE SOSYAL HİZMET EKSENİNDE ZORLA VE ERKEN YAŞTA EVLİLİKLER

Sosyal hizmet; sosyal adalet, insan hakları ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alan; yaşamın getirdiği zorluklarla baş etmede bireylerin ve sistemlerin iyilik halini geliştirmeyi amaçlayan bir meslek ve uygulamalı bir disiplindir. İnsanların sosyal bağlamlarından bağımsız olarak, kendi başlarına değerli olduğu inancı ve toplumsal eşitsizliklere karşı duruşuyla, sosyal hizmet mesleğinin zorla ve erken yaşta evlilikler konusunda dezavantajlı gruplar adına "taraf" olduğunu söylemek mümkündür.

Temelde bir insan hakları sorunsalı olan zorla ve erken yaşta evlilikler konusu, bir insan hakları mesleği olan (IFSW, 1988) sosyal hizmetin doğal ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Tuncay ve Akbaş (2008)'a göre sosyal hizmet mesleğinin temel varsayımı, insan hakları ihlallerine karşı mücadeledir. Bu anlamda sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanları, "insan hakları çalışanları" olarak; insan ihtiyaçları, hakları, koşulları ve kültürel bağlamları hakkında derin bilgiye (Ife ve Finke, 2006, 300) ve farklı kültürlerde insan haklarının geliştirilmesine yönelik yeterliliğe (Katiuzhinsky ve Okech, 2004, 82) sahiptir. Sosyal hizmet uzmanlarının hak ihlali sorunlarını çözmek ve sosyal refahı artırmak için eylemlerde bulunma isteği; onları ön saflardaki insan hakları çalışanları olarak açıkça konumlandırmaktadır (Healy, 2008, 738).

Sosyal hizmet ekseninde insan ihtiyaçlarının mı yoksa insan haklarının mı öncelikli olduğu konusu tartışılmalıdır; Healy (2008, 738), sosyal hizmetin biçimlendirici yıllarında insan hakları konularında yoğun olarak yer aldığını; ancak, son yıllarda insan ihtiyaçlarına insan haklarından daha fazla önem verdiğini belirtmektedir. Açık olmak gerekirse, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar ile sivil ve politik özgürlükler yakından ilişkilidir (Katiuzhinsky ve Okech, 2004, 82). Burada "hak temelli uygulamalar" a vurgu yapmak yerinde olabilir. Ife (2017: 18) hak temelli uygulamayı "sosyal hizmet uzmanlarının gündelik söylemlerinde 'hak' kelimesinin, 'ihtiyaç' kelimesinden çok geçtiği ve ne zaman bir ihtiyaçtan bahsedilse, o ihtiyacın arkasında yatan hakların belirlendiği ve keşfedildiği bir sosyal hizmet biçimi" olduğunu vurgulamaktadır. Ife (2017: 18) hak temelli bakış açısından bir ihtiyaç söyleminin sosyal hizmet mesleğine hak söylemini dışarıda bırakacak şekilde hakim olmasına izin verilmemesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Yıldırım ve Aslan

(2019) da insan haklarından bahsediliyorsa, insanların ihtiyaç ve sorumluluklarına da eğilmek gerektiğini ifade etmiştir.

Erken yaşta ve zorla evlilikler konusuna çözüm arayışlarının genel olarak eğitim ve istihdam olanaklarının yaratılması ve desteklenmesi, bilinçlendirme programları ekseninde tartışıldığı görülmektedir. Büyük resme bakıldığında, maddi ve lojistik yardım almanın yanı sıra, zorla evlendirilen bireylerin ekonomik, sosyal ve yasal haklarını kullanma özgürlüğüne ihtiyaçları vardır (Rude-Antonie, 2005, 19); dolayısıyla insan haklarını ve temel özgürlüklerini savunabilmeleri gerekmektedir. Davies (2008, 450) hakların tesis edilmeden önce talep edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu yüzden sosyal hizmet uzmanları bireyleri hakları konusunda bilinçlendirebilir ve bu haklara erişmelerini sağlama konusunda onları güçlendirebilir. Bu noktada "Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi" nin (CEDAW) temel dayanağının da sadece kadınların korunması ve ilerlemesi değil, kadınların erkeklerle eşit şartlara sahip olmasını amaçladığı unutulmamalıdır.

Toplumda var olan eşitsizliklerden zarar görmüş ve haklarını kullanmakta güçlük çeken kız çocukları ve kadınlar, gerekli desteğe ulaşım ve bu desteği nereden alacakları konusunda bilgi sahibi olmayabilirler. Bu noktada mikro sosyal hizmet uygulamalarından müracaatçının kaynaklarla buluşması noktasında bu kaynaklarla bağlantı kurmalarını sağlamak, sosyal hizmet uygulayıcılarının aktif rol üstleneceği alanlardan birisidir (Beydili vd, 2013, 48). Sosyal hizmet uzmanları, sıklıkla bireyler ya da dezavantajlı gruplar adına savunuculuk rolünü üstlenirler (Ife, 2017, 19). Buradan hareketle erken ve zoraki evlendirme ile karşı karşıya kalan bireyler için sosyal hizmet uzmanları savunucu bir rol üstlenebilirler. Sosyal hizmet uzmanları, insan ve toplum haklarını geliştiren, kapsamlarını ve sınırlamalarını müzakere etmeye yardımcı olan politikaları savunabilirler. Bu aynı zamanda, kendilerini savunmak için güçlerinden yoksun bırakılan veya bunu yapamayan savunmasız nüfuslar adına da savunuculuk yapmak anlamına gelmektedir.

Erken yaşta ve zorla evliliklerin kültürel uygulamalardan ve geleneksel ya da dini yapılardan etkilenen bir görünümü olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle erken yaşta evlilikler, değişmesi zor olabilecek kültürel geleneklere derinden gömülüdür (Birech, 2013). Küresel bir dünyada etkili sosyal hizmet uygulaması, farklı kültürlerin bilgi ve anlayışını gerektirir. Dünyadaki çoğu sosyal hizmet uzmanı, özellikle savunmasız nüfusun refahını artıran ve insan haklarını koruyan değerlere ve politikalara bağlıdır. Bununla birlikte, tüm kültürel uygulamalar veya politikalar insan haklarına ve savunmasız nüfusların korunmasına aynı değeri vermemektedir; bu durum, insan haklarını savunmak ve aynı zamanda müracaatçıları kültürel bağlamları içerisinde değerlendirmede sosyal hizmet uzmanlarında çatışmalar doğurabilmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları, kültürel olarak duyarlı olurken; bireyler veya dezavantajlı gruplar için insan haklarının güvence altına alınması arasında bir denge kurmaya çalışmalıdır (Sohlberg, 2009); çünkü James (1994) 'in belirttiği gibi, insan hakları evrensel olsa da uygulamada maalesef mutlak değildirler.

Sosyal hizmetin erken yaşta ve zoraki evlilikler konusunda üstleneceği pek çok rol bulunmaktadır. Bu roller genel olarak, kız çocuklarının eğitime adil erişiminin sağlanması, ekonomik güçlendirme ve yoksulluğun azaltılması, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi, cinsel ve üreme sağlığı ve ekonomik fırsatlara erişimin sağlanması ve toplum duyarlılıkları ile erken yaşta ve zoraki evlilikler ve insan haklarının etkisine ilişkin farkındalığı içermektedir (Muthatca ve Matsika, 2017).

Çeşitli çalışmalar, erken yaşta evlilikleri ele almak için ortaya konan bazı stratejileri ana hatlarıyla ortaya koymuştur. Bunlar, erken yaş evliliklerinin altında yatan sosyal, kültürel ve ekonomik güçlerin ele alınmasını içerir. Toplum duyarlılığı ve farkındalık girişimleri, özellikle erken evliliklere yönelik davranış değişikliği ve tutumlarının arttırılmasında ve erken yaşta evliliği teşvik eden sosyal normlar ve kültürel uygulamaların ele alınmasında çok önemlidir (ICRW, 2011). Toplumsal diyaloglar ve ebeveynlik beceri eğitimi gibi diyalog, aktif katılım ve eleştirel düşünmeyi mümkün kılan yaklaşımlar, davranış değişikliğini kolaylaştırmak ve zararlı sosyal normları ele almakta daha etkili olarak görülmektedir (Figuroa vd., 2002). Farkındalık yaratmanın yaygın ve geleneksel yöntemlerinden ziyade; müracaatçıların pasif bilgi alıcıları olmadığı; daha aktif katılacakları programların dizaynı mümkün olmalıdır. Bu nedenle, toplumla çalışma ve müdahalelerin sürdürülebilirliğini teşvik etmek için sosyal hizmet uzmanlarının yalnızca topluluk farkındalık programlarının uygulanmasını değil, aynı zamanda aktif topluluk katılımını sağlıyor olması önemlidir.

Yoksulluğun ele alınması ve kadınlar için sürdürülebilir ve gelir getirici seçeneklerin yaratılması, erken yaşta evliliklerin en önemli çözümlerinden biri olarak görülmektedir (Chinyok ve Ganga, 2011). Ekonomik güçlendirme müdahalelerinin ardındaki gerekçe, evliliğe kabul edilebilir bir alternatif sunmaları ve ekonomik güvenliği arttırmaları ve yukarı doğru hareketliliğe izin vermeleridir. Bu, bir çocuğu erken evlendirmeye zorlamak için hem ekonomik, hem de sosyal baskıları azaltır. Sosyal hizmet uzmanlarının

keşfedebileceği ve güçlendirebileceği birçok ekonomik güçlendirme müdahalesi vardır. Ekonomik güçlenme açısından kadınlar için geçim fırsatları ve istihdam olanaklarının sağlanması, mesleki eğitimler, mikrokredi ile iş ve işe yerleştirme hizmetleri sıralanabilir. Ayrıca bireyleri ya da hane halkını ekonomik güçlenme için sermaye sağlayabilecek kurumlara yönlendirmekle kalmayıp; örneğin iş yönetimi vb. konularda teknik destek alınabilecek uygulamaları hayata geçirmek de önemli görülmektedir.

Her şeyden önce, ekonomik güçlendirme faaliyetlerini desteklerken, sosyal hizmet uzmanları karar alma süreçlerini etkileyen programlarda ailelerin aktif katılımını sağlamalıdır (Muthatca ve Matsika, 2017). Çünkü Türkiye’de evliliklerin kurulmasında birincil rolün ailede olduğu ve aynı zamanda birincil sosyal çevre ilişkilerinin de etkili olduğu bilinmektedir (Beşpınar ve Beşpınar, 2017). Buradaki önemli husus, sosyal hizmetin ekonomik güçlendirme programlarının aile merkezli olması, yani aileyi bir bütün olarak hedeflemesi ve içermesi gerektiğidir.

Araştırmalar, erken yaşta yapılan evliliklerin yoksullukla bağlantılı olduğunu ve ailelerin ekonomik durumunun çocuklarının erken evlenip evlenmeyeceğini güçlü bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Ekonomik faaliyetlerin sağlanması ve genç kızlar için eğitime erişim, erken ve zoraki evliliklerin önlenmesinde rol oynamaktadır (Birech, 2013, 100). Çünkü erken evlilik mağduru bireylerin eğitim ve istihdama erişimleri daha azdır.

Kız çocukları arasında eğitime erişimin önündeki başlıca engeller arasında yoksulluk, sınırlı aile desteği ve erken gebelikler bulunmaktadır (Mawere 2012, 13). Araştırmalar, kız çocukları için eğitime erişimi sağlayan veya arttıran programların erken evliliği engellemede çok önemli olduğunu göstermektedir (Bruce, 2005, 4). Erken ya da zoraki evliliklerin büyük çoğunluğunun ekonomik kaynaklı olduğu değerlendirildiğinde; ekonomik güçlenmenin yanı sıra, eğitime erişimi sağlamak için sosyal hizmet uzmanlarının, ailelerin gelir elde etmelerini ve çocuklarını okulda tutabilmelerini sağlayacak sürdürülebilir gelir getirici girişimler gerçekleştirmeleri için savunmasız aileleri desteklemeleri gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmetin buradaki önemli bir rolü, ailelerin bu güçlü yönlerini ve başa çıkma stratejilerini tanımlamak ve desteklemektir (Gray 2002, 13). Bunun yanı sıra erken yaşta evliliklerin bir tezahürü olan erken gebeliklerle ilgili de; sosyal hizmet uzmanları cinsel üreme eğitimi sağlamak için okullar ile ortaklık kurabilir (ICRW, 2011). Böylelikle okul sosyal hizmeti uygulamalarının başlatılması ve yaygınlaştırılması önemli bir adımdır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Erken yaşta ve zorla evlilikler, her iki biyolojik cinsiyeti de ilgilendirmekle birlikte; toplumsal cinsiyet ekseninde bakıldığında kız çocukları ve kadınları birçok alanda daha fazla etkileyen ve geleneksel kültürün sorgulanmaksızın devam ettirilmesi ve yeniden üretilmesiyle birlikte günümüzde de halen devam eden önemli bir sosyal sorundur. Bir sosyal sorun olmasına rağmen toplumun bir kısmı tarafından “sorun” olarak görülmemesi ise; etkileri ve sonuçlarının verdiği zararlar açık olmakla birlikte, çözüm noktasında toplumsal bir eylem ve mücadeleyi gerektirmektedir.

Erken yaşta ve zorla evlilik olgusu olayın aktörleri açısından değerlendirildiğinde, kişilere olan olumsuz etkileri bu sorunsaldan etkilenen grubu dezavantajlı ve risk altında yapmakta; toplumsal etkileri ise birey, aile, topluluk ve toplum boyutunda çalışmayı işaret etmektedir. Tüm bu yönleriyle erken yaşta ve zorla evlilikler konusu dezavantajlı ve risk altındaki müracaatçı grupları ekseninde faaliyet gösteren sosyal hizmet mesleğinin doğrudan ilgi alanı içerisinde.

Sosyal adalet ve insan hakları ilkelerini esas alan sosyal hizmet mesleğinin bu sorun karşısındaki rolleri, dezavantajlı gruplar ekseninde bakıldığında; çocukların eğitime erişimlerinin sağlanmasından, yoksulluk karşıtı politikaların desteklenmesine; güçlendirmeden, kaynaklara erişimin sağlanmasına; toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, üreme sağlığı ve en temelde insan haklarına ilişkin farkındalık geliştirme faaliyetlerinden toplumsal duyarlılığı artırma çalışmalarına uzanan geniş bir yelpazede yer almaktadır.

Erken ve zorla evlilikler konusunda, bu sorunun kadının toplum içerisindeki yerinden doğrudan etkilendiği gerçekliği ile birlikte kadınlara yönelik sosyal hizmetlerin etkin sunumu büyük önem arz etmektedir. Özellikle kız çocukları, kadınlar, aileler ve topluma yönelik koruyucu-önleyici hizmetlerin geliştirilmesi; bu hizmetlerin sosyal refah devleti politikası dahilinde aktifleştirilmesi, kamu-sivil toplum işbirliği ile yapılan programların zenginleştirilmesi, yapılan bilimsel araştırma verilerinden hareketle bu problemin yaygın olduğu bölgeler ve aile özelliklerine yönelik hizmet birimlerinin oluşturulması, sosyoekonomik düzeyi düşük ailelere odaklanması, eğitimini sürdürmeyen olguların erken belirlenmesi ve bu olgulara uygun eğitimin planlanmasının, erken evliliklerin önlenmesinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle eğitimin erken evliliklerin önüne geçilmesi konusundaki katkısı düşünüldüğünde okul sosyal hizmeti uygulamalarının faaliyete geçirilmesi ve yaygınlaştırılması da önem arz etmektedir.

Bireyi içerisinde bulunduğu sistemler ve bu sistemlerin birbirleriyle ilişkileri doğrultusunda değerlendiren sosyal hizmet disiplininin, bireylerin etkileşim halinde olduğu sağlık sistemi, eğitim sistemi ve adalet sistemi gibi sistemler içerisindeki etkinliğinin güçlendirilmesi yoluyla bu sistemlerde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının nicelik olarak istihdamlarının artırılmasının da bu önemli sosyal sorunla savaşmada önemli olduğu düşünülmektedir.

Erken yaşta ve zorla evlilikleri yalnızca konunun mağduru kişilere verdiği zararlar bağlamında açıklamaya çalışmak yetersiz kalacaktır. Çünkü bu sorun tüm toplumu ilgilendiren ve toplumun kalkınmasına katkıda bulunan eğitim, sağlık, yoksullukla mücadele, cinsiyet eşitliği vb. konularla yakından ilişkilidir. Politika yapıcıların, bir yandan hem zorla evlendirmeyi hem de benzer uygulamaları önleme ve cezalandırma; diğer yandan, özellikle söz konusu durumları ve sonuçlarını ele almayı amaçlayan politikalar ve eylem planları ortaya koymaları gerekmektedir.

Çok boyutlu bir sorun olan zoraki ve erken evliliklerle savaşım ancak toplumun tüm kesimlerinin ortak ve kararlı mücadelesi ile ve bütüncül bir yaklaşımla mümkündür. Bu çerçevede yürütülecek çalışmalarda, disiplinler arası bir yaklaşımla, ilgili tüm tarafların önleme, koruma, cezalandırma ve politika boyutuyla sürecin içinde yer alması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda yapılacak "çok disiplinli vaka yönetimi" çalışmalarıyla çocuk ve kadına ilişkin disiplinlerin farklı bakış açılarıyla katkı sunacağı ve her vakanın biricikliğinin yanında ortak sorunların da belirlenerek hak temelli bir bakış açısının oluşturulmasının bu sorunla mücadelede kilit rol oynayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, E, Atay, İ . (2017). Çocuk Evlilikleri ve Psikososyal Sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9 (4), s. 410-420.
- Anitha, S. & Gill, A. (2009). Coercion, Consent And The Forced Marriage Debate In The UK. *Feminist Legal Studies*, 17(2), s. 165-184.
- Arslan, Y . (2018). Çocuk Gelin Evliliklerinde Suçu Gizleme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), s. 4-17 .
- Aydemir, E. (2011). *Evlilik mi Evcilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler!*. Ankara: USAK Raporları No: 11-08.
- Beşpınar, F. U. ve Beşpınar, L. Z. (2017). Türkiye'de Hane Halkı Yapıları Ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim: Geleneklerin Yanı Sıra Değişimin Yansımaları. *Nüfusbilim Dergisi / Turkish Journal of Population Studies*, 39, s. 109-149.
- Beydili, E., Yıldırım, B. ve Demiröz, F. (2013). Sosyal Hizmet Perspektifinden Feminizm Üzerine Bir Gözden Geçirme: Kadın Çalışmalarında Erkek İşbirliği. İçinde: G. Çamur Duyan, D. Şenol ve S. Yıldız (Eds.), *Aile ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, s. 45-51.
- Birech, J. (2013) Child Marriage: A Cultural Health Phenomenon. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3 (17), s. 97-103.
- Boran, P., Gökçay, G., Devocioğlu, E., Eren, T. (2013). Çocuk Gelinler, *Marmara Medical Journal*, 26, s. 58-62.
- Bruce, J. (2005). *Child Marriage In the Context of the HIV Epidemic, Promoting Healthy, Safe and Productive Transitions to Adulthood*. Population Council Brief No. 11. New York: Population Council
- Chinyoka, K., & Ganga, E. (2011). An Exploration of Psychological effects of Poverty on Child Development in Ngundu in Zimbabwe. *NAWA Journal of Language and Communication*, 4(6), s. 147-151
- Çaha H., Aydın E.S. ve Çaha Ö. (2014), *Değişen Türkiye'de Kadın*, 2014, Kadem, İstanbul
- Davies, O. (2008). Rights And Revelation: A Study of Particularism and Universality in the Advocacy of Human Rights. *New Blackfriars*, 89(1022), s. 441-467.
- Figueroa, M. E., Kincaid, D. L., Rani, M., Lewis, G., (2002). *Communication For Social Change: An Integrated Model For Measuring the Process and Its Outcomes*. The Communication for Social Change Working Paper Series No. 1. New York: Rockefeller Foundation and Johns Hopkins University Center for Communication Programs.
- Gage, A. J. (2013). Association of Child Marriage With Suicidal Thoughts and Attempts Among Adolescent Girls In Ethiopia. *Journal of Adolescent Health*, 52(5), s. 654-6.
- Gangoli, G., M. McCarry, and A. Razak. (2009). Child Marriage or Forced Marriage? South Asian Communities in North East England. *Children & Society*, 23 (6), s. 418-429.
- Gray, M. (2002). Developmental social work: a strengths praxis for social development. *Social development issues*, 24(1), 4-14.
- Hampton, T. (2010). Child Marriage Threatens Girls' Health. *JAMA* 304, (5), s. 509-10.
- Havutçu, Ayşe (2013). Mukayeseli Hukuktaki Gelişmeler Işığında Türk Medeni Kanunu Açısından Zorla Evlenme Probleminin Değerlendirmesi. *Journal of Yaşar University*, 8 (Özel), 0-1382 .Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19146/203193>.
- Healy, L. M. (2008). Exploring the History of Social Work as a Human Rights Profession. *International Social Work*, 51(6), s. 735-748.
- Hester, M., K. Chantler, G. Gangoli, J. Devgon, S. Sharma, and A. Singleton. (2007). *Forced Marriage: The Risk Factors and the Effect of Raising the Minimum Age for a Sponsor, and of Leave to Enter the UK as a Spouse or fiancée* (e). London: Home Office.
- Human Rights Watch. (HRW). (2011). *How Come You Allow Little Girls to Get Married?: Child Marriage In Yemen*. USA: HRW.
- Icddr, B. (2007) Consequences of Early Marriage on Female Schooling in Rural Bangladesh, *Health and Science Bulletin*, 5(4), s.15.
- Ife, J. & Finke, L. (2006). Human Rights and Community Work: Complementary Theories and Practice. *International Social Work*, 49(3), s. 297-308.
- Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet*. Nika Yayınevi, s. 18-19.
- IFSW, International Federation of Social Work (1988). *Human Rights*. International Policy Papers, Geneva: IFSW.
- International Center for Research on Women. (ICRW). (2011). *Solutions to End Child Marriage What the Evidence Shows*. New Delhi: ICRW.
- Jain, S., and K. Kurz. (2007). *New Insights on Preventing Child Marriage. A Global Analysis of Factors and Programs*. Washington, DC: International Center for Research on Women.
- James, S. (1994). Reconciling International Human Rights and Cultural Relativism: The Case of Female Circumcision. *Bioethics*, 8(1), 1-26.

- Katiuzhinsky, A ve Okech D. (2014) Human Rights, Cultural Practices, and State Policies: Implications for Global Social Work Practice and Policy. *Int J Soc Welfare*, 23, s. 80-88.
- Khawaja, M., and N. Hammoury. (2008). Coerced Sexual Intercourse Within Marriage: A Clinic- Based Study of Pregnant Palestinian Refugees in Lebanon. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 53 (2), s. 150-154.
- Koenig, M. A., I. Zablotska, T. Lutalo, F. Nalugoda, J. Wagman, and R. Gray. (2004). Coerced First Intercourse and Reproductive Health among Adolescent Women in Rakai, Uganda. *International Family Planning Perspectives*, 30 (4), s. 156-163.
- Le Strat, Y., Dubertret, C., & Le Foll, B. (2011). Child Marriage in the United States and Its Association with Mental Health in Women. *Pediatrics*, 128(3), s. 524-530.
- Mathur, S., Greene, M., & Malhotra, A. (2003). *Too Young to Wed: the Lives, Rights and Health of Young Married Girls*. Washington DC: ICRW.
- Mawere, M (2012). Causes and Effects of Girl Child Drop outs In Zimbabwean Secondary Schools: A Case Study of Chadzamura Secondary School. Gutu District, *International Journal of Educational Research and Technology*, 3 (2), s. 11 - 20.
- Mensch, B. S., Bruce, J., & Greene, M. E. (1998). *The Uncharted Passage: Girls' Adolescence in the Developing World*. New York: Population Council.
- Muchacha M., AB Matsika (2017) Developmental Social Work: a Promising Practice to Address Child Marriage in Zimbabwe. *Journal of Human Rights and Social Work* 3 (1), s. 3-10
- Myers, J. Harvey, R. (2011). *Breaking vows: early and forced marriage and girls' education*. London: Plan.
- Nour, N. (2006). Health Consequences of Child Marriage in Africa. *Emerging Infectious Diseases* 12 (11), s. 1644-1649.
- Patel, V., & Oomman, N. (1999). Mental Health Matters Too: Gynaecological Symptoms and Depression in South Asia. *Reproductive Health Matters*, 7(14), s. 30-38
- Raj, A. (2010). When the Mother is a Child: The Impact of Child Marriage on the Health and Human Rights of Girls. *Archives of disease in childhood*, 95(11), s. 931-5.
- Rude-Antoine, E. (2005). *Forced Marriages in Council of Europe Member States. A Comparative Study of Legislation and Political Initiatives*. Strasbourg: Directorate General of Human Rights.
- Sabbe A, Halima Oulami, Somia Hamzali, Najia Oulami, Fatima Zehra Le Hjiir, Mariam Abdallaoui, Marleen Temmerman & Els Leye (2015) Women's Perspectives on Marriage and Rights in Morocco: Risk Factors for Forced and Early Marriage In the Marrakech Region. *Culture, Health & Sexuality*, 17(2), s. 135-149.
- Sohlberg, P. (2009). Is There Nothing Beyond Postmodernism and "the Theoretical Other"? The Need for Balancing Universalism and Diversity In Social Work. *International Journal of Social Welfare*, 18(3), s. 317-322.
- Somerset, C. (2000). *Early Marriage: Whose Right to Choose?. Forum on Marriage and The Rights of Women and Girls*. UK: Patersons Printers.
- Tuna Uysal, M, Tan Eren, G, Şimşek, E . (2019). Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (47), s. 196-220 .
- ., T. ve Akbaş, E. (2008). *İnsan Hakları Düşüncesi ve Sosyal Hizmet Uygulamaları*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2011 Raporu* (2011). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Mülga).
- Türkiye İstatistik Kurumu İstatistikleri* (2006) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>. Erişim tarihi: 02.01.2020.
- Yıldırım, B. ve Aslan, H. (2019). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün Mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 643-664.
- Yüksel H, Yüksel M. (2014) Çocuk İhmali ve İstismarı Bağlamında Türkiye'de Çocuk Gelinler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), s. 1-24.
- UNFPA.(2005) *Child marriage fact sheet*. State of the World population.
- UNFPA (2012). *Marrying too young: end child marriage*. New York: UNFPA.
- UNICEF (2011). *State of the World's Children*. New York, NY: UNICEF.
- UNICEF (2012). *Türkiye'de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi*. Erişim Tarihi:18.12.2019 <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/033.pdf>.
- UNICEF (2014). *Ending child marriage: progress and prospects*. New York: UNICEF.
- UNICEF (2018). *Türkiye Yıllık Raporu*. erişim tarihi: 02.01.2020 <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/unicef-t%C3%BCrkiye-yillik-raporu-2018>.
- World Health Organisations (WHO) (2005). *WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women*. Geneva.